

13.

Q. P. F. Q. S.
DISSERTATIO GRADVALIS
DE

VRBE TORNA,

EIQUE
ADJACENTIBVS PAROECIIS,
QVAM

*Suffragante Ampliff. Senatu Philosoph. in
Regia Academia Vpsaliensi,*

SUB PRAESIDIO,
VIRI Admod. Rever. & Amplissimi

MAG. ERICI ALSTRIN,

Log. & Metaph. PROFESS. Reg. & Ord.
b. t. Facult. Philos. DECANI Spectabilis,
Placidae bonorum fistis disquisitioni

ERICVS BRVNNIVS, ER. FIL.
WESTRO - BOTNIENSIS.

In Audit. Gustav. Majori ad diem 12. Junii
ANNI MDCCXXXI.
Horis ante meridiem solitis.

VPSALIAE Literis WERVERIANIS.

S:AE R:AE M:TIS
SUMMAE FIDEI VIRO,
Reverendisimo
PATRI ac DOMINO,
DN. JOANNI
STEUCHIO,
S. S. Theologiae DOCTORI
Longe Celeberrimo,
Regni Sveciae
ARCHI-EPISCOPO
Eminentissimo,
Academiae Vpsaliensis
PRO-CANCELLARIO
Magnificentissimo,
Vt &
Ven. Consist. Eccles.
PRAESIDI
Gravissimo,
MAECENATI MAXIMO.

Du prorsus animo agitavi, an eo audaciae pro-
cederem, ut Nomen Tuum, Reverendis-
sime in Christo Pater, per totum quaqu-
patet, literatum orbem, celebratissimum, levidensibus his-
ce, omnique splendore destitutis de Torna pagellis, prae-
figere auderem. Sed audaciam fecit haud minimam,
nunquam satis praedicanda illa gratia, qua singulos in
Musarum castris pugnantes Alumnos, etiam minimos,
nullo non tempore amplecti digneris. Animum quoque
erexit, Maecenas Maxime, quod Patrem meum Pa-
rentis Tui, dum in vivis esset, Reverendissimi, iam
in coelis Beatissimi, patrocinio, per trium annorum
spatium prorsus paterno olim fruente, singulari favo-
re, magnisque affeceris beneficiis. Horum licet parum
idoneus praeco sim, simulque ulteriorem Gratiam devoto
animo ambiam; innoxio tamen conamini ut ignoscas, An-
tistes Summe, humillimus oro, atque hoc, quicquid est
munusculi, gratiose accipias, non quod dignum sit, sed
quod gratissimam & venerabundam significet mentem.
Moderatorem omnium rerum DEUM T. O. M. assiduus
solicitabo suspiriis, ut Te, Reverendissime Pater, per
longam annorum seriem, incolumem atque felicem esse
jubeat. Sic Ecclesia Regni Svediaci de Custode verae
Religionis fidissimo, hae Camenae omnesque Clientes de
Maecenate benignissime erga eos animato, sibi gratula-
ri possunt. Valeas ergo, vigeas, floreas ad senectutem us-
que senectutem. Ita submissa mente precatur

REVERENDISSIMI PATRIS

Cultor devotissimus
ERICVS BRUNNIUS.

S:AE R:AE M:TIS
MAGNAE FIDEI VIRO,
Reverendissimo
PATRI AC DOMINO,
DN. NICOLA O
STERNEL,
Per Norlandias Occidentales
SVPERINTENDENTI
Celeberrimo,
Ven. Consist. Hernoeslandensis
PRAESIDI
Gravissimo,
Gymnafii Scholarumque
EPHORO
Maxime incluto,
MAECENATI MAGNO.

H *Aud immemor sum, Reverendissime
Pater, istius diei, quo mihi in aspectum
Tuum prodire primum licuit. Qua oc-
casione non tantum favorem summum; sed etiam affe-
ctum in me propensissimum, immo si dicere auderem
paternum*

paternum, maximo meo cum gaudio declarasti. Benevolentia ista prorsus singularis, hanc mihi etiam fiduciam addit, ut lucubrationes basce de ultimis Dioeseceos Tuae locis, tenui licet Minerva adumbratis, Nominis Tuo consecrare audeam. Accipias igitur, quaeſo, Maesenas Optime, placido, ut soles vultu, munusculum bocce chartaceum. Respicias quoque animum offerentis, utpote pietatis simul ac venerationis plenum. Quod si impetravero, non dubito, quin clientem Tuum posthac ceu haectenus senu Tuo foveri patiaris. Supplicibus interim Supremum Numen invocabo precibus, ut Te, Nobilissimamque Tuam Familiam quavis felicitate affatim beet, & quam diutissime Arctoïſ incolumem servet. Ita vovet, & dum vixerit, vovebit

Reverendissimi Nominis Tui

cliens humillimus

ERICVS BRVNNIVS.

VT ceteri Commilitones honoratissimi patriam & natale suum solum commentationibus suis illustrare studuerunt; ita & ego Tornam adjacentesque paroecias, patriam meam dulcissimam, oculis Tuis L. B. tandem sisto; sed lubens fateor, me circa hanc materiam spississimis tenebris involutam, tanta ænglβeiz, quanta volui ac debui, propter gravissimum illum morbum, quo non ita pridem per dimidium anni spatium laboravi, quique me in has temporis angustias conjecit, uti non potuisse. Interim præstiti, quae potui. Semper enim animo meo observatum est illud Poëtae:

Esto memor patriae, quae te genuitque
tulitque.

Enixe igitur Te L. B. rogatum volo, ut ea, quae heic minus Tuo arriserint palato, utpote lima minus accurata expolita, benigne tamen interpreteris. Vale.

I. N. 7.
CAP. PRIVS.
DE
VRBE TORNA.

§. I.

Quod adpellationem urbs nostra, in W. Botnia antiquissima & primaria, a paroecia, in qua est sita, traxerit, omni caret dubio; quippe quae a non paucis retro seculis, haec nomina, *Torne, Torna, Tornea*, &c. promiscue etjamnum usitata, sortita est. Hanc nostram assertionem, M. JOH. TORNAEVS a), nec non privilegia urbi concessa, firmiter stabiliunt b). Sed quorsum civium verba a Rev. BILBERGIO notata, pertineant, profecto ignoramus; dicit enim: *Insulae urbem factam esse cognominem tempore fundationis, cives asseruerunt c)*; quum tamen insula, priscis temporibus, & ante urbem exstructam, *Svensar,*

a) In descriptione Lapponiae c. 5. M. S.

b) Privileg. §. 3.

c) In Refract, solis innoc. p. m. 26.

far, audierit, hodieque audiat. Varia diximus nomina paroeciae Tornensi olim imposita fuisse; singula si urbi adscripseris, perinde nobis erit. Sed si cui volupe fuerit, melioris ergo distinctionis, urbi nomen *Tornö*, amni *Torneå*, paroeciae denique *Torne* vel *Torna* adsignare, nec nos habebit contrarios. Plura de hisce dabitur nobis occasio inquirendi, quum de paroeciis acturi simus. Interim tranlitum facimus ad alia.

§. II.

Situm urbis jam indicare lubet, quem in fine ipsius sinus Botnici, ad os fere amnis Tornoënsis sub latit. 65. 43, & long. 45. 44. a), deprehendimus. *Sita est urbs TORNOVIA*, verba sunt b. m. BILBERGII, *in flumine Torneö in Lapponia oriundo, loco peramoeno, quem fluvius in duo cornua divisus, iterumque junctus qua se in mare exonerat, efficit b).* Et GYLLENSTOLPE WEXIONIVS dicit: *Tornö emporium in extremo sinus botnici, super insula, quam flumen efficit, collocatum, nec procul ab ostio fluminis in mare mox ruentis c).* Addimus etiam verba OL. MAGNI, quae non de urbe nostra; sed de insula in qua est sita, veterique emporio ibi habito, accipienda

a) Vid. BILB. l. c. p. 12. 28. 56. & Prof. SPOLE *Relat. Com. DAHLBERG. factam*, M. S. Hisce Amplissimis viris maxima fides merito est habenda; quippe qui ad mandatum Clem. Regis CAROLI XI, W-Botniam A:o 1695, peragrarunt, & instrumentis huic proposito inservientibus latit. & longit. probe delinearunt.

b) l. c. p. 26.

c) *in descriptione Sueciae* l. 7, c. 52.

pienda sunt: *Labitur*, inquit, *ex montibus hujus aquilonaris Botbniae (b. e. fundi maris) undosus & profundus amnis, qui duobus ostiis fertur in mare, relicto in medio brevi spatio, in quo fundatum est oppidum, quod Torna - - dicitur. Hoc oppidum in loco plurimum amoeno & commodo situatum d).* Insulae hujus longitudo, quartam fere partem milliaris, continet, inque meridiem atque septentrionem sese extendit. In illa insulae parte, qua occidentem spectat, ipsa urbs, in longitudinem magis quam latitudinem porrecta, tribusque plateis per urbem regularibus, nec non 14 constans viculis, conspicitur. **TORNAM** nostram, loco amoenissimo, immo etiam saluberrimo, sitam esse, verissimum est. Silvae quidem lucique insulam non exornant; a parte tamen septentrionali, arbores minoris generis variae, densissimae consitae sunt, quarum in medio pilasterium, mirum in modum a veteribus elaboratū atque excisum, apparet. Praeterea agris & pratis gaudet jucundissimis, quae urbi non parū conciliant amoenitatis. Recte observat **WEXION**. nempe portū heic fuisse quondam optimū aeq; ac comodissimum e); sed dolendum est, incolas hoc commodo hodie carere, ac jamdudum caruisse. Hanc vero rem pluribus in posterum persequemur, ubi de amne nobis sermo incidit. Insula haec §. III. *Svensar f)* dicta, aquis quidem

A 2

semper

d) *Ex Hist. Rerum Sept. l. 20, c. 1. cf. MART. ZELLERI neue Beschreibung der Königsreiche Schweden und Gothen p. m. 175.* e) l. c.

f) Hoc nomen nisi derivaveris ab antiquo verbo *Sven* subintellige *Kjöp*, mercatorem designante, & fennico *Sar* vel *Sari* insulam denotante,

semper circumcingitur; comparet tamen locus, urbe paullo superior, *Naran* nuncupatus, ubi aestate fervente elapsisque aquis, pedes, profiliendo ex uno lapide in alium, flumen transire potest. Tempore vero verno & auctumnali, fluvio turgescente, strepitus aquarum non minimus heic auditur. Hinc dictis temporibus torrens *Naeran*, lembis Tornam proficiscentibus, optimam & compendiosam praebet viam g).

§. III.

Antiquitas, primordia nec non incrementa urbis, ex recepta tractandi methodo, jam breviter indaganda veniunt. Fuisse quidem Regis glor. m. JOHANNIS III. mandatum, ut suo tempore urbs heic loci exstrueretur, plurimae Regis literae testantur a); sed intervenientibus procul dubio aliis curis publicis, hic labor substitit. Donec Rex gl. m. GVSTAVVS ADOLPHVS ad petitionem subditorum, Birkarlorum puta, aliorumq; hominum ditiorum ibi degentium, hoc redintegraret propositum, privilegiisque confirmaret. *Fundata est haec urbs, ut utamur verbis Ep. BILBERGII, in hac insula*

a) vero forsan aberraveris. Hinc *Svensar*, quasi diceret mercatorum *insulam*, quod nomen optime ei convenit, ob negotioses ibidem jam dudum a Birkarlis habitas.

g) Observatu sane dignum est. fluvium Tornensem hanc viam olim percussisse; illa vero pluribus rebus obstructa, aljam orientem versus sibi aperiebat, quam semper deinde retinuit. Sed hac de re pluribus infra.

a) Dat. annis 1583 d. 16. Junii. 1585. d. 19. Januarii. 1585. d. 28. Maji. 1589. d. 3. Februarii.

*insula anno Christi MDCXX, cum antea sedes inhabitantium esset, abinde distantia aliquot stadiorum in meridiem, ubi adhuc templum vetus est lapideum b). Maximum robur PALMSKIÖLDiana documenta, in Bibliotheca Vps. publica adseruata, & a Max. Rev. Dn. Doct. ac Bibliothecario Celeberr. GEORGIO WALLIN (cujus benevolentiam, favoremq; summum, summa animi veneratione nullo non tempore agnoscam) benigne nobiscum communicata, adsertioni nostrae conciliant. Videlicet: Rex quam primum, locum urbi condendae aptum per Dn. OLAVM BVREVM delineatum, videbat, confestim edidit, per literas d. 7. Sept. 1620. mandatum, ut urbem exstrui curarent futuri cives. Hinc mox fundamenta hujus urbis, tres fratres, PETRVS, KENICIVS & ANDREAS Petri filii, in Paroecia *Skellestensi* nati c), iecere, sedemque suam ibi fixere. Unde etiam primi incolae ac mercatores salutabantur. Postquam jam posita erant fundamenta urbis, facile quidem intelligere possumus, numerum mercatorum paullatim accrevisse; sed quantum singulis annis certo statuere nequimus. Post accessionem, vero mox, suis quisque studens rebus, aedificia*

A 3

ficia

b) d. l. p. 26. c) Hi fratres quorannis, praecipue temporibus nundinarum, ut mercaturam ad *Svensar-satama* agerent, hasce oras petebant. Loci deinde jucunditate & proprio denique commodo allecti, heic confidebant, ut acta urbis publica probant. Sciendum quoque est, hos fuisse Reverendiss. Archi-Episc. KENICII ex sorore Nepotes. Horum pater PETRVS OLAVI fuit abavus maternus P. & P. M. ER. FRÖSTERI, ut ipse mihi per literas benigne narravit.

ficia erigere coeperunt, idque tanta cum diligentia, ut post breve tempus urbis ibi cerneretur imago.

§. IV.

Ad privilegia quod attinet, sciendum est, eadem originem suam debere, Regi GVSTAVO ADOLPHO; qui non tantum pio zelo, ut Torna extrueretur, flagavit; sed etiam illam egregiis, annis 1621 d. 12 Maji, & 1627 d. 15 Febr. donavit privilegiis, ut §. proxime praecedenti innuimus. Illa postmodum singulari cum clementia, ab omnibus succedentibus Regibus confirmata esse invenimus *a*). Privilegiorum singula momenta tradere, supervacaneum duximus; contenti nominasse sequentia: insula Svenlar, ante urbem conditam, 4 rusticis inhabitabatur, quorum tres, in parte qua meridiem, quartus autem qua aquilonem spectat, sedes habuerunt suas. Horum omnium fundos, tribus portionibus virilibus respondententes, Regia MAJESTAS aequo pretio emit, & incolas futuros illis, addita XII. annorum immunitate, clementissime donavit. Plura, scitu digna, in ipsa dissertatione inferemus.

§. V.

His itaque praemissis, sigillum urbis paucissimis indicabimus. Habet Torna nostra insigne,
Turrin,

a) Quod, Comes Palatinus JOHAN. CASIMIR (cui Rex GVSTAVVS ADOLPH. ad exteros abiturus, rationem dirigendi intra Regnum status & fisci Regii, commisit. vid. Cel. LOCC. *Hist. Rer. Svecic.* p. m. 564.) sua dedit privilegia A. 1631. d. 7. Novemb. quae deinde Clem. Regina CHRISTINA 1636. d. 20. Julii confirmata voluit, indicant documenta PALMSK.

Turrim, quod etiam in sigillo urbis conspicitur. Hoc a Rege Gl. GVSTAVO MAGNO concessum esse constat a). Forma hujus ut singulis pateat, necessarium putavimus, typum ligno insculptum in fronte Dissertationis exhibere.

§. VI.

Requirat jam ordo, ut rationem aedium & publicarum & privatarum habeamus, quae urbem nostram olim ornarunt, hodieque ornant. Vbi *Templi* primum facienda est mentio. Notandum enim est, incolas urbis, non statim urbe aedificata, templo aliquo gavisos fuisse; sed Sacra peragere sua in fano ipsius paroeciae sunt coacti. Haec via aliaque impedimenta, quum saepe, hunc locum frequentantibus, magna adferrent incommoda, proprium sibi exstruere templum, animo agitant. Sed quum hoc opus magnos requireret sumtus, quibus pares non essent, subsidia sibi aliunde conquirere coeperunt. Vnde Clerus Vpsaliensis in comitiis An. 1642 d. 7. Febr. ad petitionem indigentium, de aliquo auxilio Regiam Majestatem implorabat a). Quo igitur anno jacta sint fundamenta templi, ignoramus, ut & inhabitatores ignorant; ex dictis tamen colligi potest, haud multo post antenominatum annum illud exstructum fuisse.

Sed

a) *Privil.* §. 3. ubi verba ita jacent: *Derföre gsfue W's dem til Stads-märke uts deras Stads-signete, at bruka och foera et TORN, efter som utvisningen utvisar.*

a) Ex M, S, Nob, Secret, PALMSK.

Sed obtinet heic tritum illud : nihil tam stabile, quod non excidio sit obnoxium. An. 1682. d. 21. Julii fulgure incensa, celerrimeque in cineres redacta est haec sacra aedes, cum omnibus ornamentis illi dicatis. Hoc fanum ligno affabre exstructum, & amoeno ab urbe orientem versus positum campo, turrique eleganti ornatum erat. Ad templum exstabat campanisterium, in quo duae campanae pendebant, quae mediis in flammis innoxiae deciderunt. Suggestum, subsellia, aliaque ornamenta non referemus; nominamus tantum, inter utensilia sacra calicem auratum, qui superstes factus est, quippe hocce temporis momento felicissimo, destinato usui inserviebat. Nec praeter eunda duo in altari exstantia eximiae magnitudinis candelabra, notatu sane dignissima. Haec tantae erant molis, ut fenestras ad altare altitudine sua superarent. Quodvis loca lampadum 24 continebat. Illa Director officinarum Dn. ARND. GRAPE dono dederat. Impensae 1200 thal. cupr. summam constituunt *). Hac aede solo aequata, in Curia sacra peragebantur, usque dum templum, quo nunc gaudent, exstructum est. Hujus initium structurae factum est An. 1683, & proxime sequenti opus continuatum, quo etjam, exceptis tamen fornicibus tecti & subselliis, ita absolutum, ut tempore festi S. JOH. BAPTISTAE, a Praep. & Past. Piten.

*) Copiam harum rerum, multarumque aliarum mihi fecit Vir Spectatae fidei & prudentiae, Dn. JAC. PLANSTRÖM, qui curam vectigalium Torn. omni cum laude gerit.

Pitenſium M. PETRO GRAAN initiatum & Deo dicatum ſit. Reliqua, quæ reſtabant, ſenſim abſolverunt Tornenſes, & illis ornamentis, quibus nunc coruſcat, exornarunt. Longitudo huius ad 48, latitudo vero ad 20 cubitos ſeſe extendit. Haec ſacra aedes ligno etjam concinne fabrefacta, loco admodum jucundo, paulloque aquilonem verſus a priori diſtante, ſita eſt. Hinc reſte b. m. BILBERGIVS: *ligneo enim (templo) eoquæ elegantiffimè exſtructo in urbe gaudent b*). Quam quoque laudem, Max. Rev. Dn. Doct. & Bibliothec. Celeber. GEORGIVS WALLIN huic aedi adſcribit c). *Exterius turri mediocri, optime tamen erecta, campaniſterioque d) occidentem verſus, per quod introeunt in coemeterium, affabre aedificato, ſuperbit. In hoc duæ ſuſpenſæ ſunt campanæ e), non quidem maioris molis, ſoni tamen boni. Illam quoque habet præerogativam, quod ſatis ſuperque lucidum,* mul-

B tis

b) d. l. p. 26. c) *In ſumerarſo ſuo p. 88.*

d) Campaniſterium eſt altitudinis 100 quaſi pedum; illuc per ſcalas, eaſque ſais præcipites, Rex Potentiſſimus CAROLVS XI. ſolem innociduum viſurus, aſcendit; comitatus quibuſdam præcipuis viris, tanquam huius obſervationis curioſiſſis teſtibus: inter quos nominatim prolatis ſunt: Comes GVSTAVVS DVGLAS, Provinciæ Norlandicarum Præſes; Conſiliarium Cancelleriæ CAROL. PIPER; & Conſiliarium bellicus JOH. HOGHVSEN. vid. BILB. R. S. I. p. 12.

e) Major illa, ex ambabus prioris templi campanis fuſa, hanc geſtat inſcriptionem: *Jeruſalem ar bygd at thet ſkal vara en Stad, thet man tiſſamman komma ſkal.* Ab una parte hæc comparent verba: *Me fecit JACOBVS BIERMAN, an, 1686.* Ab altera, nomina tunc temporis Conſulis & Senatorum, qui curam fuſionis habebant. Minoris inſcriptio: *SOLI DEO GLORIA!* Ab una parte hæc nomina leguntur: *Hnric Ericſſon, Brita Iſacs dotter, Eric Hinderſſon,* qui hanc muneri dederunt, Ab altera; *Me fecit Jacobus Bierman an, 1685.*

tis magnisque fenestris illustre sit. *Interius* fornicibus gaudet quatuor, quorum duo primarii, variis picturis nitent. Chorum, uti vocant, imprimis tabula, fundo caeruleo literisque aureis in memoriam Augustissimi Regis CAROLI XI. parietis adfixa f); atque tabula altari imposita, non quidem magna, egregia tamen, coenam Domini cum XII. Apostolis praefrens, ornant. Praeterea hunc locum, monumentum in memoriam Majoris cujusdam Legionis W - Botnicae erectum ac singulari arte confectum, condecorat g). Splendorem quoque addunt non minimum, 5. isti lychnuchi, ab incolis urbis pie donati. Parietes quidem non epitaphia & toreumata; sed lamina atque brachia candelis adaptata, aliaque non tam scitu

necessa-

f) Rex Sereniss. dum augustissima sua praesentia haec loca honorabat; observationem de sole in occiduo in pugillaribus suis adnotare non gravatus est. Quae observatio quum in subditorum venerit manus; cura simul Satrapae regionis, in rei perpetuam memoriam, in tabula parietis adposita, descripta cernitur. Verba Regis sunt: *Anno 1694 som war den 14 Junii så sågo Wi uppå Tornö klockbestapel solen alt in til klockan tresferd, och otta minuter til tolf om natten; så kom en molnsk y för solen. Men när klockan war tolf och 6 minuter efter midnatten, som kom in på then andra dagen, som war den 15 Junii, sågo Wi solen med sina fulla strålar uppå sgen. Om intet molnet hade kommit, så hade Wi sedt solen hela natten, för under horizon ten war solen intet. Enär det intet är mulet, utan klart wäder, so kan en se solen här i Tornö hela natten.* Dignissimum profecto monumentum, quod nos posteri admiremur, tantique Principis incredibilem in adeo diverso a Regis curis negotio, sollicitudinem, ac exactissimam diligentiam venerabundi celebremus vid. BILB. l. c. p. 14. & RVDB. Atl. T. 3. p. 264.

g) Sic sese habet inscriptio: *Kongl. Maj:ts Tromans och Major under Westerhotns Infanterie, Wälborne Herr ALEXANDER FREDRICH SACK genant von OSTER, är föd i Lissland på Oesfel d, 10 Novemb, 1655, och blef död i Torne d, 23 Jan, 1694.*

necessaria, quae propterea missa facimus, vestiunt. Suggestus sane est elegantissimus, caelatis pictisque, alicubi etiam inauratis imaginibus decorus. Vtensilia sacra pretiosa sane, & magni sunt pretii, praeter alia ornamenta, quibus enumerandis B. L. nunc non morabimur. Templo huic nomen VLRICAE circa initia ejus inditum fuit, sine dubio in memoriam Clementissimae Reginae, Conjugis Regis ac Herois incomparabilis CAROLI XI. Deus qui hanc aedem sacram voluit, ab omni infortunio in posterum etiam eam conservet!

§. VII.

Curias quatuor fuisse, post urbem primo conditam, invenimus. Structuram *primae* consummatam cum primordiis ipsius civitatis; *secundae* vero, priori fastidita, post temporis quoddam intervallum absolutam fuisse perhibetur *a*). Ambae incendio 1672 deletae sunt. *Tertiam* deinde exstruebant cives egregiam sane & splendidam; variis enim erat distincta locis, turrique alta, in qua sonora campana, convocationi eorum, quorum intererat, serviens, insignita. Sed & hanc vehementissimae flammae 1714 consumserunt. Hanc denique exceptit, quae hodie sat nitida spectatur. Turri rotunda & brevi, conspicua tamen, intus campanula pendenti, ornata est. Ad radices turris, B 2 quadran.

a) An. 1656. Status Orientalis & Occidentalis Botniae TORNAM convenere, ibidemque de quibusvis negotiis Comitibus in hac aede celebrare; ut mecum, vir antiquitatum callentissimus, adm. Rev. & Praecl. Mag. ER. FROSTERVS P. & P. Kiemienſium vigilantissimus, benigne communicavit.

quadrangulare conspicitur & altum ambulacrum (*altan*) concinne pictum atque caelatum. Plurimae contignationes locorumque partitiones heic sunt, quarum quoque quaedam mercibus Muscovitarum, quas saepius Tornam transportant, inserviunt. Praeter Curiam, ad dignitatem urbis civilem pertinet jurisdictio, quam adhuc retinet factam atque illibatam; cui praeest Consul cum IV. Senatoribus, quorum est ad trutinam & normam legis, commerciorum, aliorumque quae ad civium commoda conducunt, curam agere. Consules, ut accepimus, sunt sequentes: 1. *Dn. Kenicius Petri An.* 1621. primus post urbem conditam consul, atque unus fratrum, qui sedes sibi primum ibi fixere. 2. *Petrus Petri* 1644. an frater prioris, qui eodem nomine signatur, incertum est. 3. *Joannes Ingevaldi* 1648. 4. *Olaus Svart* 1656. 5. *Andreas Torfonis* 1660. 6. *Joannes Mibcaëlis* 1664. 7. *Petrus Johannis* 1666. 8. *Olaus Hellbom* 1681. 9. *Johannes Chore* 1690. 10. *Carolus Sadlin* 1709, hodie judex per Lapponias Tornensem & Kiemientem. 11. *Abrahamus Burman* 1713. 12. *Segeer Swanberg* 1717, nunc Judex rerum Metallicarum per Botniam justissimus. 13. *Isacus Grundel* 1725, qui hoc officio adhuc fungitur.

Act. Lipping

§. VIII.

Cur. Borgm. Locis publicis adnumeranda venit *Schola*, ubi
1763 ansa subministratur juventuti, tam urbanae quam
1764 *Stof. Ramer* rurali, elementa bonarum artium addiscen-
 di. Incommoda promanantia ex missione filiorum
 suo-

suorum ad loca remotiora, quum viderent incolae; supplices petebant a Rege Gl. mem. GVST. ADOLPHO, ut huic malo occurreret. Cui petitioni Rex non refragabatur; sed clementissime concessit, ut Scholam conderent^a). Licet jam incolae hocce gauderent edicto; protractum tamen est hoc pium propositum ad annum 1651. dum ad mandatum Reginae CHRISTINAE, per Praefectum provinciae FRANC. CRVSEBIÖRN d. 2 Apr. 1651. illis injungebatur, ut non tantum Scholam aedificarent; sed etiam domicilia futuro rectori pararent. Hinc mox Schola est exstructa. Numerus scholarium aliquando major, aliquando minor conspicitur. Fidelibus semper floruit praeceptoribus, habetque unum tantum Rectorem, Collegam nullum. Horum numerum nobis traditum lubentes subjicimus: 1. Mag. *Georgius Elingius*, deinde Mathes. Lector Hernoefandiae circa annum 1657. 2. Dn. *N. Sandman*. 3. Dn. *Nicolaus Tornaeus*, quibus annis sparta haec hisce duobus demandata sit, adeo non liquet. 4. Dn. *Job. Halsus*, postmodum Pastor Ecclesiae superioris Caliciae ad annum 1682. moritur 1730. 5. M. *Olavus Rozelius* a. 1683. Anno sequentis Scholae Trivialis Pitensis Pro-Rector. An. 1686. Lect. Log. & Phys. in Gymnasio Hernoef. constituitur. 1687. finem vivendi fecit. 6. Dn. *Joannes Biörn*, priori mox successit. Sparta sibi commissa fideliter functus, vitam ibidem cum

B3

mor-

^a) Existat diploma Regis 1630 d. 13. Februar, editum.

morte mutavit 1703. 7. *M. Sveno Bidenius Renborn*, qui post 4 annorum spatium, ad Rectoratum Sch. Triv. Hernoes. translatus, quem per 8 annos omni cum cura administravit; tandem 1715 diplomate Regio Praep. & Past. in paroecia *Brunflod* Jemtlandorum constitutus est. E vita migravit 1724. 8. *M. Olaus Sund*, 1707 huic officio admotus est, vir de ecclesia pro incomparabili, in juventute edocenda, diligentia, optime meritus. Fit Pastor in paroecia *Sollestensi* Angermannorum 1713. & tandem omnium, praecipue literatorum maximo cum dolore, pie exspiravit 1729 d. 29 April. 9. *Dn. Israël Noraeus* 1713. deinde Pastor in *Raessund* Jemtl. moritur 1726. 10. *Dn. Isacus Grape* 1715. postmodum Comminister Tornov. optimus, jam Pastor superioris Caliciae vigilantissimus. 11. *M. Abrahamus Foug* 1719. hodie Praep. & Pastor Torn. meritissimus. 12. *Dn. Johannes Wegelius* 1726. qui hac sparta nunc omnium cum adplausu rite defungitur, antea ob hostiles in patrios lares insultus, multa mala patienter perpessus.

§. IX.

Aedes privatae ante incendium 1714 satis egregie ex ligno, pro conditione illorum temporum, fabricatae erant, plurimaeque duo habebant tabulata. Hodie vero urbem nostram eadem materia aedificatam, non tamen priori structurae respondentem vidimus. Quod quidem non negligentiae incolarum, sed potius tumultuosis istis temporibus adscri-

adscribendum est. Sunt praeterea fundi magis minusve ampli, pro cujuscunque sorte & ratione possessoris. Maximi in longitudinem 40 & latitudinem 60 cubitos continent, alii vero minores sunt. Mercatores optimae sortis, aedificia sua habent ad aquam proxima, vilioris, ad plateam secundam, vilissimae, ad tertiam.

§. X.

Jam ad commercia nobis veniendum est, quae victum & amictum civibus praestant, quae etiam contributiones erogandas allevant. Haec nobis sistitur occasio differendi, quanta & quam ampla, exercuerint olim, & ante urbem exstructam, Birkarli Tornenses cum aliis commercia. Audiamus OL. MAGNUM in hanc rem egregie loquentem: *Ad ipsam enim (TORNAM), inquit, confluunt Russi albi, Lappones, Biarmi, Botnienses, Finni, Sveci, Tavasti, Helsingi & complures alii ex partibus Norvegiae, per altissimos montes & vastas solitudines a*). Sunt etiam mihi ad manus literae quaedam antiquae, quae idem & plura probant atque confirmant. Quam obrem non tantum hisce oris proximis ut Helsingis, Finnis, Tavastis &c.; sed etiam Gothis, aliisque, huc se conferendi, merces suas exponendi venales, & permutatione earum, alias sibi necessarias conquirendi, occasio data sit. Hinc cum majoribus tunc temporis emporiis, nostrum conferre non

*) In Hist. Septent., l. 20, cap. 14

non dubitamus. Optime ergo OL.MAGNVS: *Nec aliud*, ait, *emporium frequentius in toto tractu suppolari, quam est haec TORNA b)*. Namque & loci amoenitate, & portus hoc tempore commoditate, & denique proprio maxime commo illuc alliciebantur advenae. Vnde locus, ubi merces divendebant, *Satama* *) audit, cujus situs ad insulam *Svensar*, ubi nunc urbs conspicitur, erat, unde etiam *Svensar-Satama* nuncupabatur. Nec hodie urbs nostra mercaturam facit spernendam; praecipue vero cum finitimis, ut *Tornensibus*, *Kiemensibus* & *Caliciensibus c)*. Certis anni temporibus seu nundinariis, haec loca nostri visunt, & ab incolis tempore aestivo, salmones, truttas, salares, harenas, diversas albulas, lupos marinos in sole ficatos, butyrum, carnes, caseos, sebum &c. permutatione mercium suarum vel numerata pecunia mercantur. Tempore vero hiemali, frumenta, sebum, lupum, pelles varii generis, lutrarum scilicet, vulpium, urforum, sciurorum, mustelarum, martum, castorum, gulonum, rangiferorum sylvestrium &c. eodem modo colligunt. Porro cum Lapponibus Lapmarckiiis Torn. & Kiem. degentibus,

b) l. c. conf. MART, ZEILLÉRVS d. p. 175.

*) Denotat enim *Satama* & emporium & portum tutum, ut me per literas, P.P. adm. Rev. & Praecl. M. HEN. FORBVS pro ea, qua est benignitate summa, certiore reddidit. Qui etiam suam mihi in pluribus promptus exhibuit operam. Ambae significationes optime conveniunt,

c) in Paroecia *Kiems*, Nostri cum civibus *Vlofensibus*, in paroeciis *super. & infer.* *Caliciis* cum *Lulensibus* mercaturam exercent communem, quemadmodum hoc dudum permillum fuit in privilegiis civitati concessis.

bus, commercia interdum lucri plena, peragunt. *Suis rangiferis hieme ad eos invisunt, & pro mercibus, quas secum advebunt, alias porro aequa aestimatione a lapponibus recipiunt d).* Merces, quas cives ibi coëmunt, & quas eo vehi curant, sunt variae; quarum numerum ut ineamus, prolixum omnino foret. Interim ad Cel. SCHEFFERVUM e) B. L. modeste mittimus. Deinde negotiationes cum Norvegicis passim nostri exercent; ad quos, ante Festum natalitiorum, proficiscuntur. Iter sane periculosissimum; nam accidit, ut, tempestate in Alpibus Norvegicis orta, peregrinantes rangiferos suos aëre & nubibus ablatos, vel in totum perdant, vel ad distantiam 4 vel 5 mill. quosdam innoxios, quosdam laesos reperiant; homines vero in receptaculis montium, habitacula sua quaerere cogantur; alias etjam illis una cum jumentis pereundum esset f). Varia heic coëmitant, ut: asellos varios, paucas tantum pelles rangiferinas, tegumenta lanæ &c, quae, propriis primum divenditis, rangiferis suis maxima cum cura reportant. *Sed & cum Muscovitis denique Tornenses, ut utamur, verbis BILBERGII, non contemnenda habent commercia, qui quotannis suas apud eos exponunt merces, aequissimoque pretio divendunt; quandoquidem & illis ipsis eae minoris constant, ex urbe Archangel adveclae, ubi Bataavorum frequentissimus appulsus g).* Nec pige-

C

bit

d) BILB. d. l. p. 26.

e) in *Lapponia* p. 173 seqq.

f) Quamdiu in hoc itinere morentur, indicat PERINGSK. pag. 8. Mon. Vpl. his verbis, *Septimanis, inquit, ut plurimum XII iter illud Norvegicum (Tornenses) perficere solent.*

g) loco saepius citato.

gebit adferre verba OL. BENZELII, cui postmodum, Nobilitatis insignia adepto, nomen fuit BENZELSTIERNNA: *Sed & ad mercatus, inquit, Bothniae ad occidentem sitae, Russi, maxime vero TORNOVIAM, celebre regionis istius emporium, bis in anno (saepius etiam) terrestri non minus ac maritimo itinere adeunt, & merces non solum russicas, ex earum numero, quas supra jam enumeravimus; (nempe pannum vilissimum, coria cruda, linum, cannabem, linamenta, lintea varia & id genus alia) sed & aromata, saccharum, ficos, uvas, zingiberi, piper, aliasque diversi generis species, in Persia & Siberia aliisque ad orientem locis natas adferunt b). Omnes merces supra nominatas, adjectis asseribus, trabibus nec non pice fluida, (exceptis iis, quas Rutheni adferunt vel ipsi a nobis emunt, & quas in usus proprios coacervant) Stockholmiam tempore verno & auctumnali, non sine magno vitae discrimine, navibus suis transportant, easque interdum majori, interdum minori cum lucro exponunt. Navibus deinde Stockholmiae allevatis, vinum varii generis, frumenta, salem, aliasque necessarias merces reportant. Circumstantias quasdam huc spectantes, ob temporis angustiam, scientes praetermisimus.*

§. XI.

Ultimo urbis nostrae fata recensenda veniunt. Frequentibus est haec devastata incendiis, videlicet

1672

b) ex Diff. Acad. de Sueonum cum gentibus Europaeis secundum leges & pacta commercii p. 80.

1672 d. 1 Maji superior pars urbis, una cum Curiis nec non Schola in cineres redacta est. 1677. in Febr. iterum partem quandam delevit incendium. 1688 duorum fundorum aedificia, casu incensa, conflagnarunt. Haeret adhuc in omnium civium animis dies iste fatalis 1 Octob. An. 1714, dum fere tota, exceptis paucis aedibus ad plagam urbis superiorem & inferiorem, incendio miserrime devorata fuit. Reliquias sequenti anno violenta Bellonae manus flammis devastavit. Inundationibus quoque urbs nostra, loci sic ferente natura, saepius obnoxia fuit. Nunquam autem & civitas & cives, tantum damni acceperunt, quantum an. 1677 d. 25 Maji; quum aquae fluminis ripas supergressae non tantum totam pervagatae sunt urbem, sed etjam promptuaria multorum seu frumentarias tabernas, ad ripas exstantes, aufugientibus civibus, abstulerunt. Nec praetereunda sunt infortunia, quae itinera periculosa, Stockholmiam navigantibus saepius adtulerunt, ac etjamnum adferunt; dum non solum bonis, sed quod gravius est, uxores maritis, mariti uxoribus, parentes liberis, liberi parentibus per naufragia orbantur. Haec igitur de urbe TORNA breviter dicta sunt. Optamus autem velit Summus rerum Arbiter, clypeo misericordiae suae, urbem nostram in posterum ab omnibus memoratis, aliisque fortunae insultibus, fartam atque tectam servare, ut constanter floreat, donec tota universi hujus compages pereat!

CAP. POSTERIVS.

DE

PAROECIIS

Superiori & Inferiori

TORNÆ.

§. I.

PRomifimus §. II. capituli fuperioris, nos penitus examinaturus, de vero Tornæ etymo, dum favente Numine paroecias defcripturi effemus. Sicut jam, utinam. omine faufto! eo perventum eft, optamus, ut promiffio fatisfacere valeamus. Verum enim vero hic falebrofa nobis inunda via eft, quum varii in varias abeant opiniones, nihilque ftatuant certi, fed fuam unicuique relinquant fententiam. Quidam Tornam, a Deo, quem antiqui coluere, *Thor*, ut b. m. Ampl. RVD: BECKIVS Pater a), alique, derivari contendunt. Sed vocabuli analogia id requirere videtur, ut hoc nomen, fi a *Thor* effet, non *Torne*, fed *Thore*, non *Tornö*, fed *Thorö*, & fic confequenter, diceretur. Alii hoc vocabulum a verbo Svethico *Torn* turrim, vel Fennico *Torni* idem denotante, dici volunt; quia amnis Tornöenfis, ubi fe in mare exonerat, turrim quafi repræfentat. Alii vero aliter, quorum fingulas fententias, nos brevitati litantes, fisco, uti ajunt, pede præterimus. Dicit quodam loco incompa-

*) Atl. Tom, II, p. 74. & T. III, p. 454.

Incomparabilis RVDBECKIVS Pater: *banc regionem apud Historicos esse celebratissimam, causam addit: quoniam maris baltici ultimum sinum claudit b*). Quam observationem etiam antiqui procul dubio attendebant. Verosimilius ergo est, & veritati maxime consentaneum, hoc nomen ortum a vocabulo Sveogothis antiquitus usitato, *Torna vel Törna **) h. e. *reverti, finire*; quia heic sinus Botnicus finitur, ut aquas suas ulterius diffundere nequeat. Ex tali sinus Botnici fine vel termino opinamur jam cum M. JOH. TORNAEO e), hujus regionis denominationem olim fluxisse. Meliorem aptioremque vocis originem, si quis invenerit, gratissimum erit. Controversiam, utrum annis primum, an ipsa terra hoc nomine insignita fuerit, nostram non facimus. Probe etiam distinguenda venit, Törnoa nostra a *Törnoa meridionali*, quae antea Vplandiae adscita; An. vero 1689. Sudermanniae combinata est d). Harum autem paroeciarum, de quibus nos agimus, quamobrem altera *superior e*), altera *inferior* nominetur, ex illarum situ patebit.

C 3

§. II.

b) Atl. Tom. I, p. 394. * vid. *Gloss. Sveog.* Arch. H. SPEGEL in voc. *Torna & Törna*. In inscriptione sigilli hujus paroeciae antiqui & hodierni legitur: *Torna söknes sigill*, ubi denominatio, cum hoc antiquo verbo, optime totidem verbis coincidens, cernitur.

c) in Msc. de *descriptione Lappo.* c. 5. d) vid. Nob. PERINGS, *Mon. Vpl.* p. 9. cf. p. 116. 117.

e) Haec paroecia, dum fuit inferiori adnexa, nomen *Särkilax* sortita est, quo nomine etiam hodie illa paroeciae pars, quae templo primario subjacet, gaudet. conf. *Add. in Hist. Eccles.* Rev. Arch. H. SPEGEL p. 66, vel *Lit. Dor.* JAC. VLPH, factae a. 1482.

§. II.

Sitae igitur sunt hae paroeciae in fine ipsius sinus Botnici, vel in medio quasi ipsius semicirculi, quem ultimus maris Baltici sinus efficit. Ne vero confusio quaedam existat, vel taedium B.L. tractatio paroeciarum conjunctim consideratarum, pariat; sigillatim, quam longe lateque hae paroeciae, earumque limites sese extendant, breviter indicabimus. Nempe Torna inferior, in longitudine ab ipso ore amnis ad pagum supremum *Korpiky-lä*, 3. milliaria, totidemque in latitudine a pago *Seivis* ad *Kakama*, continet. Ad aquilonem *Tornoviam superiorem*, quam locus quidam *Raja-maa* h. e. *terra termini*, supra torrentem vel villam *Martimo* dictam, a nostra sejungit; ad orientem paroeciam *Kiemi*, quam iterum collis quidam *Kallinkangas* vel fluvijs *kakama* separat; ad meridiem suum *Botnicum*; ad occidentem *Caliciam inferiorem*, quae ab hac circa lacum *kiaelltraesket* dividitur, vicinas habet. Superiori vero *Tornae*, versus austrum paroecia modo nominata; versus occasum *superior Calicia*, nec non particula *Laponiae Lulensis orjas* dicta; versus boream *Lappmarckia Tornensis*; versus eorum partes quaedam *paroeciae Kiemensis*, ejusdemque *Laponiae*, conterminae sunt. Limites circumcirca, natura ipsa, per clivosa loca & juga montium, constituit. Longitudo XXV. mil. superat; latitudo vero inaequalis conspicitur. Inferioris paroeciae portiones viriles 110 $\frac{1}{2}$; superioris vero 63 $\frac{2}{3}$ numerantur. Junctim centuriam faciunt militibus 201 constantem. Habent insuper
vici

vici fere finguli, filvas admodum vastas, de suo plerumque nomine nuncupatas, suntque silvestria alia loca adeo spatiosa, ut incolae nesciant, quousque limites sese extendant. Hinc plurimis in locis extra ripas amnis, omnia longissimo tractu sunt inculta atque horrida. Ut Torna inferior campestris & plana, sic contra superior salebrosa & montosa est regio. Alias situs harum paroeciarum commendabilis est. Quippe medias paroecias intersecat amnis, cujus ripas maxima pars incolarum inhabitat. Deinde insulae in ipso amne fere innumerae, nec non ad litora maris densissime constratae, non possunt non huic orae prospectum conciliare pulcherrimum. Verbo: omnes, qui haec loca adivere vel adeunt, praecipue temporibus vernis & aestivis, nobiscum certissime testatum ibunt, singula esse conspectu jucundissima.

§. III.

Sed quum harum paroeciarum antiquitatem & primordia manifestare teneamur, tanta obstacula nobis obveniunt, ut plane ignoremus, quid prius quid posterius dicendum sit. Attamen quicquid asidua inquisitione expiscari unquam potuimus, in medium prolaturi sumus. Profundae eruditionis Vir RVDBECKIVS Pater dicit, primum illud *mortalium agmen cum Duce suo* septentrionalia loca petens, *post Babylonicam dispersionem* haec loca primum occupasse, ibidemque consedisse a). Deinde alio et-
jam

a) Arl, T. II, p. 221; & 222.

jam loco statuit. *Japheti, posteros primam sibi tanquam fixam sedem fecisse suprema Finniae, Lappiae, Hel-
 singiaeque; postmodum vero, occupata etiam Sveonia meridionali, tandem in Daniam, Germaniam, Britanniam, aliasque terras habitatum concessisse b).* Album
 adjiciunt calculum Clar. BIÖRNER c) per plurimique alii d). Hoc si statuendum est, merito loca
 Tornoénsia & Cimmerica vaginam gentium australiorum appellaveris. Sane a veritate non videtur
 esse alienum, hanc regionem, propter naturam loci homines ad se invitantem, multiplicibusque com-
 modis praestantem, incolas primum accepisse. Quae commoda illo praesertim tempore, non istis
 rebus, quibus mortalium alii alii sese jam antepo-
 nendos arbitrantur, sed potius locorum opportunitate, ad comparandam rerum ad vitae sustentationem necessariorum copiam, h. e. ad *aucupia, venationes & piscationes &c.* instituendas e), aestimabantur. Ex quibus omnibus, ut reliquae partes orbis septentrionalis, Torna praecipue commendanda est. Porro non parum facit ad antiquitatem, quod ORPHEVS, secundum laudatum Auctorem, appellaverit Tornenses *Ταύρης f)*. Postmodum ad oculus usque commonstrat Noster RVDBECKI-
 VS,

b) Tom. III, p. 238. cf. p. 42. ubi ostendit vir Cel. *Celto-Schytarum* vel *Celtarum antiquissimum supra Torne domicilium h, e. Gettabem* fuisse. Dicit quoque p. 80. *Tornam* primum Atlo Lybiae filio occasionem dedisse considerandi corpora coelestia. Cf. T. II, p. 162. 164. nec non p. 85.

c) in *Diff. Acad. de Suedia Boreali* p. 3. cf. *Gotunh.* illius p. 19, 20, d) vid. *Diff. Clar. Cand. IS. STECKSEN. de W-Botnia* p. 5. 6.

e) RVD. *Atl. T.* I, p. 12, seqq. f) *Atl. Tom.* II, p. 610, 613.

VS, PTOLOMAEVM , qui vixit seculo post N. C. secundo, in scriptis suis Geographicis , TORNAE totidem literis , ut apud omnes Geographos legitur , nominasse g). Praeterea Vir Celeb. Runas in terris nostris primum inventas , nec non scipiones Runicos *primum conditos sculptosque esse* probat h). Hujus calendarii callentissimos incolas etjamnum habemus. Neque Regio nostra plane caruit olim monumentis Runicis; reperiebatur enim lapis quidam Runicus , ad lacum *käymäjerfwi* i) nuncupatum , in quo tres coronae atque scriptura Runica insculptae , conspiciebantur , ut verba Dn. JOH. HADORPHII innuunt k). Nob. Secret. PERINGSKILÖLDIVS & comes ejus HADORPHIVS junior, terram nostram, indultu Regis CAROLI XI. invivuri, hunc etjam locum petebant , ubi in lapide scripturam, quidem Runicam , sed valde obturam, ut sensum eruere nequirent, comperiebant.

Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas l).

Alia signa vetustatem redolentia , hic non inveniuntur , quare illa evanuisse putantur. Et quidni tanta antiquitas ejusmodi aboleverit ? quum multa recentioris aevi opera in nihilum quasi redacta
D
jaceant.

g) T. I. p. 394.

h) Atl. T. II. p. 610. 613.

i) Distantia hujus lacus , a ferri officina *Kengus* , vel adjacente pago *Pajala* , 13. mill. superat.

k) Verba HADORPH. in *Mon. PALMSK. de W-Botnia in genere* comparant. Observatu est dignum, hunc lapidem tribus coronis olim fuisse ornatum, quae signa ubique non comparent. Nullibi scio istas in lapidibus Runicis visas esse , dum excepero lapides *Morenses* vel *Mora-stenar*, quos Eruditi, inter vetustissima monumenta Runica, numerandos volunt. Cf. COMER, DAHLBERG *Svec. A. & N.* l) Virg. *Aeneid. lib. 3. v. 415.*

jaceant. Addimus deniq; verba Dn. OL. BENZELII seu, ut postea dictus est, BENZELSTIERNA, antiquitatem hujus loci adstruentia, dicit enim: *Ex quibus illud quoque* (loquitur heic de negotiationibus Muscovitarum cum nostris) *certissimo velut argumento, colligimus, iter illud, quo primi harum terrarum inhabitatores, ex Asia ad haec primum loca advecti, ac crebrae inde Majorum nostrorum in Orientem expeditiones ultro citro factae leguntur, adhuc etiam frequentari m).* Helsingos Svecos haec loca quondam etiam incoluisse, nomina pagorum quorundam, ut *Helsingbyn, Biörckö, Kiörsbäck, Sällön &c.* maximum assertioni nostrae robur addunt. Quo autem tempore Fenni in hanc terram pervenerint, nec ex historiis patriae invenimus, nec incolis constat; credibile tamen est, illos ad haec loca olim accessisse, quum Finlandia gentium plena, colonias quasdam priscis retro temporibus distribuerit *n).* Has ambas paroecias, unam antiquitus constituisse, verissimum est; sed quando separationem subiverint, altum est silentium. Illam tamen non ita pridem factam esse, vel ex hoc conjicimus, quod quum Concilium Vpsalense An. MDXCIII. celebraretur, nulla fieret mentio superioris paroeciae, ejusque Pastoris, sed tantum Tornae; quum tamen
fingu-

m) Ex Diss. Acad. de Svecorum cum Gent. Europ. secundum leges & pacta commercis, p. 80.

n) Finlandiam inde ab antiquis temporibus fuisse populosam regionem, vel exinde probatur, quod saepe colonias miserit ad alias, omniaque ad occasum deserta, Helsingiae, Medelpadinae, Angermanniae & Daliae, Finnis adimpleverit.

singularum paroeciarum sacerdotes receptae confessioni subscriberent. Deinde ex sigillis paroeciarum evincitur, quae circa annum MDCXVIII diversa conspiciuntur, hasce paroecias tunc temporis etjam separatas esse; quum antea in literis atq; scriptis obfignandis Tornoae, non additis vocabulis *inferioris* & *superioris*, sigillum usurpatum fuerit.

§. IV.

Templum hujus paroeciae delineaturo, occurrit quidam scrupulus, circa aetatem structurae; praecipue quum ad postes januae majoris, nec non sacrarii hujus templi, computatio quaedam prorsus incredibilis, hunc in modum lapidibus exarata: :8°0'2'1: conspiciatur. Verum enim vero omnibus luculentissime patet, lapides hosce a Caementario praepostere collocatos esse, quod vel puncta ad limbum superiorem evincunt. Adeoque rectius loco calculi prioris ponitur 1208. Fatemur quidem, rationes quasdam, vetustatem hanc destruentes, adferri posse; sed istas ceu minus firmas omittimus. Capellam, paullo versus aquilonem ab hac sacra aede, circiter XXX orgyias distantem, antiquitus fuisse, pro vero venditamus; quippe rudera, robur adfertioni addentia, etjamnum apparent. Hanc hostes Ruthenos flammis devastasse perhibetur. Sed propius ad rem. Procedendo ab urbe mill. $\frac{1}{4}$ iter trans annem versus meridiem, occurrit plaga septentrionalis insulae *Biörckö*, in cujus spatiosa planitie, super collem paullo editiorem & peramoenum,

num, ubi saluberrimus spirat aër, situm est *sanum parochiense*. Hoc satis augusta & capaci forma aedificatum est. Intra murum ulnas in long. $54\frac{1}{2}$ in latit. 23 continet. Totius muri constructio ex rudiore lapide constat. Ingressis in vestibulum, quod & armarium cum vulgo appellare licet, conspicendus offertur in limine templi grandior lapis (est vero repositus in liminis vicem) quasi dolabratus, qui barometri instar instantium tempestatum nuntium agit. Coelo sereno hic plane siccus; nubibus autem obducto, adventantibusque pluviis ac imbribus, guttae splendentes tanquam ebullientes cernuntur. Antiquitatem redolent baptisterium quoddam olim usitatum, nec non imagines quaedam pervetustae, & id genus alia. Suggestus haud inelegans est, quem loco prioris Consul civitatis primus KENIGIVS Petri dono dedit. Quatuor lychnuchi ex orichalco fusi, una cum 6 laminis parieti adfixis, nec non candelabro in altari, domum istam sacram, ubi opus est, illuminant. Cetera, ut utensilia sacra &c. injuncta brevitatis praeterire jubet. Vicissitudines suas quoque subivit haec sacra aedes, dum propter vetustatem, rimas admodum magnas, parietes passi sunt, ut tandem A. MDCCX. Dom. Palmarum, dum Sacra peragebantur, pars parietis ad subsellia sacerdotum abrupta decideret. Ceterum hoc damnum ex clementia Glor. mem. Regis Incomparabilis CAROLI XII, singulari quoque atque indefessa cura Praeclarissimi Ecclesiae Praep. & Past. Mag. HENR. FORBVS, (cui etjam praesentem debet splendorem) sequenti

Quenti anno refartum est. Coemeterium consecravit HAEMINGVS Episcopus Aboënsis; non tamen suo, sed nomine HAEMINGI Archiepiscopi Vpsalensis, ut memoriae prodit N. S. PERING, a) Campanile, quod versus aquilonem ad septimum coemeterii positum est, duas optimi soni campanas sustinet b). Restat jam series Pastorum. Donec uberior de iis notitia haberi possit, nominum quorundam istorum quamvis simplicem & mancam recensioem hic adponere visum fuit. Dn. *Andreas Andreae Essevius*, prorsus incertum est, quo tempore hic vixerit; sed quod heic fuerit, innuit pictura quaedam, epitaphii loco, parieti sacrarii adfixa c). Dn. *Eschillus*, qui Concilio Vpsalensi interfuit. Dn. *Canutus Canuti*. Dn. *Martinus Matthiae*. Dn. *Johannes Wargius* mort. 1627. Dn. *Martinus Wargius*, Wiborgensis, antea Pastor Eccles. Fen. Stockh. Mag. *Johannes Tornaeus*, Praep. & Pastor. d. 27. Jan. 1640 constitutus; vir de Ecclesia optime meritus, obiit anno 1671. d. 16 Julii. Dn. *Henricus Tornström*, Pastor factus 1672. mor. 1682. d. 30 Maji. Dn. *Gabriel Tuderus* priori successit, finem vivendi fecit 1705. Mag. *Henricus Forbus*, Regio diplomate stipatus, Pastor Tornensium dignissimus evasit 1706. haud multo post Praepositus meritissimus.

D 3

a) in *Mon. Vpl.* p. 4. cf. *Mon. Vller.* p. 147. b) Harum major facta est 1724. d. 14 Julii; minor vero 1723. d. 14. Maji. Piores campanas tempore Past. *Mart. Wargius* fusas, Russi 1717 ad pagum *Korsik ilä* sustulerunt.

c) Pictura ista habet se se instar semicirculi, supra quem haec exstant verba: *Post tenebras spero lucem. Andreas Andreae Essevius*. Intra sinum hujus in sinamo, Columbae effigies; infra ad dextram; effigies Salvatoris, ad sinistram; S. *Andreae* imago cum cruce expressa.

mus. Ut reliquum vitae curriculum tranquille, transigeret, munus suum, excepta tamen praepositura, quam ipse retinuit, Genero suo Praeclarissimo, jam jam nominando, An. 1724 cessit. Sed hoc anno Eum, ut ejusmodi muneri gerendo adhuc parem, ob collata in Ecclesiam beneficia, Praepos. & Pastoratu Limingoënsi in O - Botnia, remunerata est auctoritas Superiorum. Hic, ut favore suo me complecti nullo non tempore cessat; ita & multa mihi ad materiam hanc illustrandam subministrare haud gravatus est. Cui multorum Benefactori, a me quovis honore prosequendo, ut multum vitae sit reliquum & felix, animitus opto! Mag. *Abrabamus Fougt*, Anno supra dicto d. 15 Julii, Pastor hujus loci, a Sacra Regia Majestate, confirmatus. Non ita pridem hujus districtus Praepositus vigilantissimus evasit, vivat! Quod ad nomen hujus templi attinet, nec scriptum quoddam, nec testimonium alicujus momenti ea de re reperitur, nisi traditionibus inniti fas sit. Ore quidem seniorum plebis fertur, templum hocce nomen S. JOHANNIS sortitum esse. Quinam ille fuerit, an S. *Johannes Baptista*, an vero alius quispiam, qui Patronus Ecclesiae salutatus fuerit, dictu admodum est difficile. Praestat ergo ejusmodi omittere, quam incertis conjecturis insistere e).

§. V.

d) Multa quidem missa feci, unum tamen tanquam memoratu dignissimum adferam. Funus Commingisti cujusdam SIMON dicti, jam dudum ante XC annos denati, an. 1713, nulli adhuc putredini obnoxium, sed totidem membris ac dum in vivis esset, cernebatur. Hoc duntaxat observa-

§. V.

Paroecia haec superior, antea *Saerkilax* vel *Saerkilacti* dicta, quum inferiori paroeciae h. e. Tornensi fuerit adnexa, ubi tantum incolae gaudebant fano, & quidem ligneo. Quo anno autem illud exstructum sit, altissimum est silentium. Verissimum tñ. est, illud ante an. 1482. ut literae donationis Archiep. JACOBO VLPHONIS datae innuere videntur a), contigisse. Fata hujus sacrae domus miseranda fuerunt. Videlicet an. 1615. inundatio amnis Tornensis fuit terribilis & vehementissima, inde praecipue orta, quod fragmenta glaciei, in cumulos collata, multa in fluvio loca obturabant. Hinc glacies & aquae continuo affluentes in aliam viam detortae, noxas fere irreparabiles incolis pepererunt. Inter alias haec non minima fuit, quod sacram aedem eadem inundatione auferri viderent b). Tanta enim cum vehementia aquae ruebant, ut ope glaciei, rivulum templum praeterfluentem, cymbae cujusdam antea non capacem, ita distenderent; ut etjam terram, in qua haec sacra aedes fundata erat, ad trium orgyiarum alveum effoderint c). Inde ab eo tempore amnis medio-

cris:

batur, illud admodum leve fuisse, ut quivis totum corpus digito levare & in altum tollere valeret. Ne quid irrisiois ex concursu plebis adspiciantis existeret, anno dicto istud, in coemeterio P. & P. M. HENR. FORBVS sepeliri fecit, ut mortui in pace requiescant. Causam cur corpus non computruerit, relinquimus Physicis examinandam.

a) Vide sis *Adas, in Hist. Eccles. Rev. Archiepisc. SPEGEL p. 66.*

b) Vid. *Monum. PALMSK*, in hanc paroeciam,

c) Hac occasione pagus quidam prope rivulum, haud procul a templo funditus simul evertebatur.

cris magnitudinis heic loci fuit. Infortunium hocce tanta cum celeritate supervenit, ut ipsum templum ejusque ornamenta & quaevis alia, nullo modo conservari potuerunt. Tota haec compages aquis ablata, ad distantiam milliaria, supra terram, quam fragmenta glaciei secum abstulerant, integra cernebatur; ubi tandem glacie disrupta totum aedificium corruit *d*). Quotannis etjamnum hoc loco ossa humana, & quaedam eximiae ac giganteae fere magnitudinis, colliguntur. Hoc templo amisso, aliud (hodie primarium, *moderkyrckia*,) paullo inferius priori, ad pagum *Matarengi* vel radices montis *Saerkiwara* (unde etjam nomen sortitum est) ligno exstructum iverunt. Quae exstructio Anno MDCXVII. absolvebatur. Distat hoc ab urbe Tornovia VI. mill. Nihil praeter imagines quasdam caelatas, quae templum prius ornaverant, deinde vero inventae sunt atque huc translatae, memoratu dignum hic occurrit. Inter has imago S. GEORGII Cappadocis equo insidentis, & gladio nudato adversus Draconem pugnantis, erecta supra januam sacrorum, adparet. Ceteras omitto. Annexam, uti vocant, haud multo post, infra ad distantiam mill. cum dimidio aedificabant. Haec quoque lignea est, & loco peramoeno *Hietaniemi* dicto, (quo nomine etjam aedes sacra insignitur) sita est. Harum sacrarum aedium ornamenta fere omnia, utensilia scilicet

d) Hucusque campana templi quoque delata est, ubi demum fundum aquarum petiit, deinde tamen inventa, convocationi ad templum primarium inservit, usque dum ab hoste an. 1716 ablata est.

scilicet sacra & quae sunt alia, Rutheni 1716 autumnino abduxerunt. Alia deinde sensim impensis propriis acquisita sunt. Annexa altera ad officinam ferrariam *Kengis* non ita pridem exstructa est; ut ecclesiae admodum dissite inserviret *d*). Initium hujus structurae an. 1723 factum, & annuente S. R. M. *) 1725, opus absolutum. Die nativitatis S. N. prima ejusdem anni, ab Adm. Rev. P. & P. Mag. HENR. FORBVS hoc templum inauguratum est. Superest jam, ut seriem Pastorum eo ordine, quo eam accepimus, tradamus. 1. Dn. *Nicolaus Philippi*, etjam *Falcko* dictus. Hic procul dubio primus hujus Ecclesiae Pastor fuit, mor. circa a. 1638. 2. Dn. *Nicolaus Nicolai Oulopolitanus*, antea hujus loci Comminister, deinde Pastor an. 37. mort. 1676: 3. Dn. *Andreas Nicolai Tornensis*, hic postquam annos 5 huic ecclesiae praefuerat, gradu dignitatis, certas ob causas, remotus, & Pastor Lapponum, in *Koutokeino* constitutus est, obiit 1705. 4. Dn. *Martinus Kiempe* priori successit, antea Pastor *Juckasjerfwenfis*. den. 1686. 5. Dn. *Johannes Tornberg*, Past. ad hanc ecclesiam an. 29. A Mulcovitis 1716 miserrime laceratus, dolore post spatium duorum dierum mortuus est. 6. Dn. *Ericus Brunnius*, Pastor hodiernus vigilantissimus. Ut Pater meus optimus & carissimus, ita & omni filiali observantia a me nullo non tempore prosequendus.

E

§. VI.

d) Est haec, & vicinorum parochianorum, & operationum ad officinam ferrariam *Kengis* degentium, impensis exaedificata.

*) In piam recordationem summae clementiae S. R. Majestatis, sortita est haec Sacra aedes nomen FRIDERICI.

§. VI.

Amnem jam describimus, qui teste Polyhistore Nostro RVDBECKIO Patre, inter 15 illos majores fluvios, quos ex Ida monte veteres decurrere dixerunt, numerandus est. *Decimus tertius*, inquit, *Taranus & Turuntus fl.* (*Tornesflod*) *inter lat. gr. 65. & 70. & long. gr. 37. & 43. a*). Hic originem suam habet ex profundo & undoso lacu Tornensi (*Torneträsk*). Qui lacus (latitudo ejus non ultra unum mill. sese extendit; longitudo autem X. mill. superat) inter juga montium & Alpes Norvegicas cernitur *b*). Longitudinem fluvii nostri Nob. Secret. PERINGSK. hisce verbis indicat: *Communitique calculo*, inquit, *inde a Tornoa urbe versus arcton ad Tornensem paludem circiter XL. mill. numerantur c*). Et quoniam per loca montosa inaequaliaque fertur praedictus fluvius, hinc in illo id peculiare, quod crebris impeditus cataractis per praecipitia magno strepitu prolabatur. Hae cataractae tanto

a) Atl. Tom. I. p. 800. Alio loco ostendit vir summus PTOLOMAEVM appellasse hunc fluvium, *Turuntum* vid. Tom. I. p. 400.

b) Cf. JOH. TORNAEI *descr. Lapp.* c. 5. MS. Vbi etiam commemorat duos amnes hinc oriundos, alterum in mare Norvegicum, alterum, de quo nos loquimur, in Sinum Botnicum excurrere. Vnde sequitur hunc lacum situm esse in medietate quasi Alpium Norvegicarum. Mox infra lacum Tornensem ad ostium fluvii incipit cataracta vehemens ac impetuossima, quae cymbis superari nequit, & dicitur *Darra* vel *Tarrafors*, multa de *Darra* vel *Tarra* referuntur, ista qui sibi nota reddere cupit, evolvat RVDB. Atl. Tom. 3. p. 379. seqq. cf. p. 386. & Cel. VERELII Lex. in voc. *Pauran*. Neque hanc, quemadmodum nec cetera, quae in nostra gente celebriora sunt, cum illustrissimis itineris per terras haec locis, invitatam reliquit Nobilissimus Du. OL. RVDBECK. fil. an. sup. seculi 95.

c) In *Mon. Vph.* p. 8. cf. RVDB. Atl. Tom. 3. p. 219, 220.

tanto impetu fragoreque devolvuntur, ut procul omnino audiatur strepitus. Amnes ac rivuli per plurimi aquas suas cum nostro fluvio commiscent, quorum recensionem adferre & onerosum & taediosum foret. Nam quidam e vicinis stagnis atque lacubus scaturiunt, quidam fontibus locisque paludosis ortum debent. Fluvius Tornensis quia ad utramque ripam pagis rusticis est frequens, ut antea diximus; propterea verno tempore, quum aqua multum supra alveum excrevit, adeoque fluvius profundiores agit undas, incolae super. Torn. multi, asseres, trabes, etjam ad aedificia exstruenda aptatas in rates compingunt, & secundo flumine Tornam transportant. In inundationibus suis fluvius noster, glacieique, per depressiora convallium loca, delapsu, ipsum alveum simul ac ripas vehementius verrit, cedentesque lapides supra fragmenta glaciei nec non telluris particulas aqua commixtas, secum aufert. Ex quo fit, ut fabulosa atque limosa haecce mixtura, in fundo deposita, importuosum litus Tornoviae redditum sit, & indies magis reddatur. Hinc obstructio praecipue in ostio fluminis sensim oboritur quae etjam praecipua causa est, cur praeteritis annis haud ita ut ante hac opulenta salmonum piscatio obtigerit.

§. VII.

Quemadmodum autem montes praerupti & paludes innumerae, mediterranea loca, tempore aestivo invia reddunt; adeo ut, non nisi cymba-

rum ope aut secundo flumine deferri, aut adverso oblectari cogantur, quibus in Lapponiam Tornovia transituris, vel ad ulteriora septentrionis tendentibus iter est. Quare relicto itinere terrestri, nautarum implorandum auxilium, eorumque cymbae, quas *Haopar* vocant ^{a)} conscendendae sunt. Tunc nautae adverso flumine, quod multis in locis nec remorum nec velorum est patiens, inter saxa & rupes adversas contorum solummodo & periticarum ope, naviculam prope ripas protrudendo promovent. Et ubi interdum impetuosissimae cataractae, quae nulla alias humana ope superari possunt, obviam veniunt, tunc longis anfractibus navigia sua itinere terrestri violentiae fluminis subducunt. Nec minori vitae discrimini sese offerunt, dum flumine secundo deferuntur. Quando haud amplius, ut antea, contis & sudibus ripas radunt, sed ubi vehementes sunt torrentes, medium tenentes fluminis, duplicato remigum labore, aquarum celeritatem vel superare vel aequali satagunt. *Hoc nimirum, ut utar verbis Rev. BILBERGII, omnino necessarium est, ne fluminis impetus cursu navis perniciosior puppim inundet, totamque adeo navem fluctibus oppleat; praecipue quum & anteriores undae inter asperissima saxa gurgitesque vorticosos ac profundissimas voragines summa veberentia devolutae, pari redeuntis impetu prorae occurrant, navemque*

quasi
^{a)} Nomen *Háp*, satis congruere videtur cum vi vocis primitivae *hoppa, salire*. Tanto quippe impetu rapitur cymba a furente quasi flumine, ut saltus ab una in alteram undam agat, coelumque aquas inter & carinam conspiciatur.

quasi in Euripo detinentes, vel penitus absorpturae videantur b). Tanta certe arte cymbas inter caecos lapidum cumulos dirigunt, ut peregrinantes; praesertim huic itineri non affveti, attoniti quasi & stupentes, licet periculis subducti, aegre se liberatos credant. In primis vero insignis illorum peritia, & prudentia ingens in eo elucet, ubi navicula rapiditate aquarum per aliquot pedum spatium in auras jactatur; gubernatore tamen eadem lege gubernaculum regente, donec aquis denuo reddatur. Nunquam hi torrentes, nisi a peritissimis penetrari possunt gubernatoribus. Tam periculosa itinera nostri emetiri coguntur. Sed necessitas hanc legem illis imposuit.

§. VIII.

Jam pauca dicenda veniunt de ferri officina *Kengis*. Auctores sui agnoscit Nobil. Dn. ABRAHAMVM & JACOBVM RENSTIERNAM antea MOMMA appellatos, qui hunc locum ceu optimum & huic operi aptissimum elegerunt, nec non exstruenda exstruxerunt. Distat haec officina ab urbe Torna boream versus 16. mill. Duo mallei cum suis focis heic antea fuere, quorum alter cum adjecta sua fornace, propter insultus hostiles, haud ita pridem factos, nec non subsequencia tempora molesta, quasi incultus cerebatur, & reliquiae proxime praeterita aestate inopinato incendio consumebantur. Alter cum suis

E 3 duobus

b) In Refract. Sol. Innoc. p. 52.

duobus focus etiamnum floret, ubi massae ferreae huc de ferri fodinis in *Junosuando a)* fitis, translatae, sub malleo in longiora prismata rite & accurate, secundum modum traditum & mensuram exhibitam, extenduntur. Tanta copia ferri & quidem optimi generis, quotannis hic cuditur, ut non solum vicina territoria ferrum habeant; sed etiam Stockholmiam haud parum quovis anno transportetur. Silvae circumcirca sunt ingentes, quae insignem carbonum copiam subministrant. Ut eo melius hoc opus perfectionem suam obtineret, possessores hodierni A. 1719. clementissime a S:a R:a M:te 20 annorum privilegiis donati sunt. Excudebantur etiam heic olim laminae cupreae ex massis ejusdem minerae, a cupri fodina in Lapponia sita, *Swappawara* nuncupata, allatis *b)*. Situs nostrae optimus & jucundissimus est. Adjacet enim fluvio Tornensif, qui tanta violentia per montium juga & praeruptos

a) Inter has fodinas & officinam nostram mill. 7 cum dimid. borea zephyrum versus interjecta sunt. Tres heic fodinae conspiciuntur, nempe *Stor-grufwan*, *Laong-grufwan*, & *Graobergs-grufwan*, quae omnes, ut singulae fere partes montis, hujus minerae ditissimae sunt. Et quod maximum est commodi, ultrinam an. 1723 e novo extractam, mox infra ad distantiam 20 orgyiarum possident. Infra has fodinas ad spatium 2 mill. influit in amnem Tornensem fluvius quidam *Lainio* dictus. Hic ejus est indolis, ut salmones lucusque natantes, prorsus fluvium Tornensem relinquunt, & hujus ductum sequantur. Causam dispiciant Physici. Hoc tamen indicare juvabit, diversas haec flumina vehere aquas, nam Tornense pallidas habet, hujus aquae ob pelluciditatem & profunditatem nigrae apparent. Unde primum est concludere, aquam esse causam accessus salmonum.

b) Distat *Swappawara* a superlime nominatis fodinis boream versus 5 mill. Multa de hoc loco profertemus, modo nostri esset propositi, de iis, quae in Lapponia occurrunt, quaedam tradere.

ruptos scopulos heic praecipitatur, ut lapsus aquarum ad hanc officinam, isque summo cum fragore, impetuque vehementissimo & horribili, ad altitudinem 36 pedum a b. m. BILBERGIO c) aestimetur. Insigne tamen commodum dictae praestat officinae, quae, ubi flumen ad ripam occidentalem inflexum est, ita collocata, ut ipsum non magnae molis crepidinibus coërceatur, nec earum fastigium excedere queat; libero quippe cursu circa ripam oppositam delabitur. Hoc incommodi hic locus secum ducit, ut non sine summis impensis & maximis insuper periculis, praesertim aestate, cymbae ferro malleato oneratae, per aquarum praecipitia deferantur. Templi mentionem §. 5. hujus cap. fecimus. Possessores hodiernos & quae sunt reliqua indicare nunc non vacat.

§. IX.

Variis sustentatur adminiculis oeconomia nostratum, utpote primum agricultura. Fatendum quidem est, ingens segeti interdum periculum a frigore imminere, dum circa maturitatem ejus, vel eo tempore quo speranda est, ros vel pruina matutina cadit, quae nucleum segetis laedit & prorsus perdit. Quod incommodum vel malum, alia ratione nostri averruncare nequeunt quam

c) l. c. Haud multum infra hunc lapsum aquarum, fluvius *Kōngāmā* sese in nostrum exonerat; a quo etiam officina nomen sortita est. Duo pagi huic fluvio adjacent, quorum alter *Colare* alter *Mnonioniska* appellatur. Ab hoc ad *Kengis* 15 ab illo 5 mill. numerantur.

quam ut segetem licet immaturam, prius quam talia patiatur, refecare cogantur. Huic tamen detrimento aliud accedit commodum; mora enim solis supra horizontem quam aliis locis diuturnior & loci natura efficiunt, ut segetes heic brevi maturefcent. Unde sæpius optimam & fertilissimam incolae messem faciunt. Interdum in medio (raro ab initio) Maji, interdum sub initio Junii semen terrae mandatur gremio; in fine tamen mensis Julii & initio Augusti, matura cernitur *a*). Segetes maturas, falcibus demetunt, & demessas in fasciculos ligant, quos iterum ipsi in domos balneorum instar, *Rijor* dictas, inportant, ubi tandem arefactos tritulant. Agrum ut aliis plerumque locis non vomere scindunt nostri, aut bovis jumentisque arant; sed ligonibus atque bidentibus fodiendo, glebam labore manuum & laceratorum temperant ac subigunt. Diximus frigus & pruina multum facere ad annonae caritatem; hanc vero frumenti penuriam compensat industriagentis. Parsimonia enim magna utuntur plerique incolarum. Licet optimi frumenti copia fiat, mos tamen inolevit cum frumento miscendi paleas (nostris *Stamp* audit) nec non interdum alburnum pinneum & corticem interiorum ex pinu detractam, & in pulverem comminutam. Idque etiam nulla urgente

a) Observetur, si quis in Vplandia semen a nostris acquireret, & terrae committeret, illud ante duas vel tres hebdomadas maturefcere compertiet. Quod per tres annos valebit; sed deinde induit hoc semen naturam loci. E contrario, si nostri, semen hinc acquisitum, fererent, maturitatem suam non attingit. Quod etiam probatum est.

urgente necessitate faciunt, ne difficilioribus temporibus, victum hunc tolerare nequeant. Ex piscium captura maxime quoque vivunt. Innumeris lacubus & fluviis ut incolae gaudent, ita & pisces fere omnis generis, salmones quoque, magna industria & copia capiuntur, ut non suas duntaxat illis instruant mensas; verum etiam peregrinis divendere possint. Porro lacte & pecore aluntur. Vidimus antea nostram regionem laetis latisque pascuis abundare, ubi numerosos fere pecorum greges pascunt nostri. Jam propter optima haec pascua, non tantum maximam copiam lactis, sed etiam pingua pecora habent. Praeterea multum sunt nostrates in venationibus. Silvae, ut §. II. h. c. monuimus, sunt vastissimae, quae non solum ligna praebent ad varia incolarum suppellectilia, & ad materiam splendidiorum aedium naviumque; verum & feras alunt varias & sane innumeras, quarum vel ad victum vel amictum usus est frequens & quotidianus, unde & varias illis insidias faciunt. Aliis retia ponunt, alias sclopo transverberant, alias arcubus petunt, alias venabulo (quo saepius utuntur) figunt, alias aliter *b*).

F

arte

b) Vrsum quemodo capiant, paucis exponam. Vrsi ea est natura: ut mense Octobri in cavernis terrae & vallium quaerere ac occupare latebras soleat, quibus per hiemem latitare atque cubare queat. Nostri hujus rei probe conscii, tum temporis, si nix fuerit, accurate vestigia illius observant, ut ex iis, ubi speluncam habeat, rite cognoscant. Postea hieme, quum nix profunda & cursus in ligneis soleis, (hanc artem optime callent nostri, & ita quidem, ut in profunda nive silvestres rangiferos, & lupos velocitate eximios antevertant atque trucident) aptus fueris, raro per canes

arte & sollertia silvas densissimas peragrant, ut alii merito admirationem injiciant c). Aucupio deinde dediti sunt nostri. Aves enim silvestres, nec non marinae incredibili quotannis copia heic comparent, quas variis modis, & singulari sollertia captant. Nec parum facit ad incrementum rei familiaris, iter multorum rusticorum in Lapponiam mercandi gratia, quod omitto. Taceo quoque reliqua adminicula, quae imposita brevitatis praeterire jubet. Ultimo breviter observare licet, rusticos hieme in domo quadam ob calorem optima, quam *Pörte & Pirti* vocant, versari, ubi loco candelarum faculis pineis, circa quaevis agenda utuntur. Aestate vero hac aede inani relicta, in culinis commorantur. Gaudent quidem fere singuli optimis domiciliis (*Stufwor*), quae tamen nunquam vel raro inhabitant; ceterum illa, in aliam rem, videlicet ut transeuntes vel peregrinantes (quos cibo & potu liberalissime reficiunt), habeant hospitium; reservata volunt.

§.X.

venaticos; verum ipsi ex rubore, quem efficit anhelitus in nive supra speluncam, illum investigant, investigatum denique venabulo seu hasta plerumque interimunt.

c) Aestate pedibus, hieme soleis ligneis, silvas & deserta maxima perambulant & percurfant. Signa, ad quae passus suos dirigunt, sunt frequentia: Primum attendunt, ad lanuginem semper ad borealem plagam in pinis torridis pendentem. Deinde corticem Populeam boream versus asperam & crassioram quasi; ceteris autem lateribus laevem & tanquam tenuiorem esse dicunt. Observant denique, caules baccharum ad cumulos formicarum, a parte qua boream spectat, crescere; ceteras vero partes circumeirca vacuas & nudas esse.

§. X.

Aëris heic est optima temperies. Nam quod saluberrimo & purissimo aëre fruuntur, probatur vel inde, quod editiora illa loca vehementioribus ventilentur & purgentur ventis & procellis. Frigus praeterea intensissimum, venenosum halitum facile dissipat. Arguit etjam salubritatem aëris indigenarum firma valetudo, ut medicos nec habeant, nec se indigere existiment. Et quidni? nam has oras morbi contagiosi, pestis nunquam, acuta febris a) & hujus similes raro, infestant. Accedit quoque robustior eorum natura & statura. Hinc etjam Cel. RVDBECK. Pater dicit: *Homines quo septentrioni propinquiores sunt, eo etjam procerioris staturae, donec ad latit. gradum 68 perventum fuerit b).* Et alio loco: *Huc sane, inquit, plurimum facit natura soli, aëris temperies, ut & nutrimenti bonitas, quibus rebus omnibus & vires augeri & corpora in majorem molem excrescere necesse habent c).* Idem evincit denique longaeuitas incolarum, namque homines invenire licet non paucos, qui annos 100 etjamnum & quod excurrit, vivendo attingant. Quod Rev. BILBERGIVS his verbis probat: *Sunt autem homines, ait, in illis locis admodum longaeui, ut qui ad centum nonnunquam & amplius annos aetatem producant d).* Hisce praerogativis & multis aliis

F 2

licet

a) Nemo incolarum febris unquam laborat, quam tertianam vel quartanam appellant, nisi prius meridionaliora, ubi saepius grassatur, loca inviserit. b) Atl. T. I. p. 639. c) ibid. p. 85. d) In refr. *Solis innoc.* p. 80.

licet nostri gaudeant; reperiuntur tamen ejusmodi maligni homines, qui nostrae terrae & toti Botniae eam infamiam & notam inusserunt, ut *incolas nulla quapiam felicitate gloriari potuisse vel posse dixerint*. Quod quam longe a veritate sit alienum, facile quivis ex dictis & dicendis percipere potest. Et ut dicam, quod res ipsa postulat: nescio profecto, dum excepero annonae caritatem, quae ibi interdum existit, utrum nostra, aliam regionem australem, se superiorem agnoscere debeat.

§. XI.

Ver & auctumnus aestatis absorbent magnam partem; hoc tamen commodi secum habent, ut ver adjuvante solis calore aërem efficiat temperatum; nam sol

- • *Luce nova jam damna priora resarcit
Et rebus vitam qua caruere refert a).*

Et auctumnus, dum frigore suo, paludes, loca limosa, lacus & amnes constringit, non tantum viam compendiosam sternat; verum etiam poros terrae, per quos facile vapores venenosi exsurgerent, quasi obturet & claudat. *Aestas*, quamvis brevis & curta, temperato calore refocillat universa, neminem vero a laboribus impedit. Quod aestati in brevitate videtur deesse, id vallium & montium (quibus radii solares reflectuntur, caloremque augent) multitudine & frequentia, longioreque caloris solaris usura, quam alibi, ut ex poli elevatione est manifestum; compen-

a) PHIL. in *Symb. Christ.* p. 76.

compensatur. Sol enim tempore solstitii aestivi non occidit, sed media nocte aequae splendet *) ac interdiu, & sic continuam incolis diem largitur. Difficultatem hanc aestas secum saepius adfert, ut aërem muscis, culicibus, aliisque insectis ita impleat, ut nisi quis pice unxerit, vel velamento quodam faciem texerit, vix molestias, quas adferunt, sustinere queat. *Hiemis* diuturnitas, ob tenebras & frigus taediosa & molesta quidem esse videtur, quia omnia tunc tegit nix, & omnia concreta jacent; ceterum natura, homines quoque & cetera animantia ad locorum patientiam generavit & accommodavit. Natura apta vestimenta, copiam lignorum, viresque corporum ita opposuit frigori, ut vitalis calor non extinguatur. Solstitio brumali, diem non ultra duas horas habent, quod reliquum est temporis, crepusculum tantum & diluculum. Tunc somnus, qui breves facit tenebras, optimum temporis est compendium. Peregrinantibus evenit hieme ea difficultas, ut ex anhelitu circum os & vestes generetur pruina & glacies. Nec praetermittendus est strepitus ille, quem gelu in arboribus efficit, ut proficiscentes undique sonoros audiant crepitus, haud secus ac plura ligna caederent.

§. XII.

Optima quae haec est coeli facies, in primis diutur-

F 3

*) Quum solem media nocte aequae ac interdiu splendere dixerimus, intelligamus oportet, illum quibusdam locis perrefractionem, quibusdam vero ut in *Kengis* & superius, revera supra horizontem fulgere. cf. *BILB. Refr. S. I, c. 4.*

diuturnior usura solis, multos ad se invitavit. In-
 vitavit Regem ac Heroem Potentissimum gl. mem.
 CAROLVM XI; Qui una cum Comitatu suo Illu-
 strissimo regionem nostram praesentia sua, mense
 Junio A. MDCXCIV cohonestavit. Voluit S. R.
 Majestas, solem inocciduum, miraculum illud tot
 linguis celebratum ac decantatum, intra regni sui
 fines videre; ejus rei etjam optime est compos fa-
 ctus, quod satis superque Regis annotatio, a nobis
 §. VI. cap. prioris adducta, testatur. Quanto igitur
 gaudio ac laetitia nostri exsultarunt, dum alterum
 solem incomparabili clementia radiantem, PATREM
 PATRIAE, illis simul videre contigit? Tunc certe
 erat SOL OBVIVS ALTER. In gratissimam me-
 moriam felicissimae expeditionis Regiae, pietas
 subditorum Nummum cum effigie Regis & emble-
 mate idoneo exstare voluit. Alterum latus emble-
 ma sistit, quod heic subjungere placet;

alterum

alterum autem, effigiem, cum hac inscriptione: CAROLVS XI. DEI GRATIA SVEC. GOTH. WANDAL. REX *a*). Haec quoque solis mora, effecit, ut ad has oras tres Galli, de FERCOVRT, de CORBERON, & REGNARD, An. superioris seculi LXXXVII accesserint. Tandem ad Cuprifodinam *Swappawara* substitere, ubi sequentes versus, (hodie videri possunt in templo *Juckasjerfwenfi* Lapponum, in tabula parieti ad altare affixa) dicto anno d. 18 Aug. in memoriam sui confecere.

*Gallia nos genuit, vidit nos Africa, Gangem
Hausimus, Europamque oculis lustravimus omnem,
Casibus & variis acti terraque marique,
Stetimus hic tandem, nobis ubi defuit orbis.*

Dictam denique ob causam, magnae Britanniae subditus Dn. AMBRY de la MOTRAYE septentrionalia haecce loca petiit. Qui rediens, ad *Juckasjerfwam*, An. 1718 d. 13 Junii ex lacu Torn. sequentes scribebat:

*Gallia mi lucem dedit & liberum Anglia portum.
Viraque Germania, & quoque Graecia magna, minorque;
Mons Iovis, Barcellona, Herculeaeque columnae;
Ambae Asiae, Italia, Affrica, bisque opposta Melite;
Euxina & Maeotica, Casspia, Baltica nec non
Litora viderunt, vidit polus arcticus ipse.
Et mihi inocciduum ostendit Lapponia solens,
Proque cibo & potu, carnem & lac rangiferinum
Praebuit; ut Tartaria olim praebebat equinum.*

Vberio-

a) Vtraque nummi latera, excelsa in *Theff. Numism. Sveogoth.* ELA
BRENNER, sicutur.

Vberiorem qui cupit notitiam de iis, qui dictae rei cupidi, vel alias haec loca peragrarunt, adeat, rogo, Dissertationem Clar. Dn. IS. STECKSENI *b)*, ubi magnum eorum numerum inveniet.

§. XIII.

De fatis harum paroeciarum multa quidem dicenda occurrunt; verum enim vero paucis ista absolvemus. Rutheni, quum seculo XVI saepius totam O-Botniam crudelissime vastarunt, procul dubio etiam nostram terram adgressi sunt *a)*. Nec nuperum Martis furorem evitare potuerunt nostri; quum itidem Rutheni Annis 1715, 16, & praesertim 1717, nostras paroecias miserrime spoliarunt, flammis devastarunt, & homines crudelissime trucidarunt. Annis dictis 1715 & 16, saepius quidem accessit hostis; sed Tornenses, (quos ab arte antea laudavimus, merito nunc a Marte celebramus) illum Tornoae minitantem retardarunt. Convenerunt nostri unanimiter bombardis hastis & gladiis armati, nullo interdum monente; verum ducti & moti ingenti amore patriae, hostes non tantum profligando, sed etiam variis ingeniosis stratagematibus *b)* utendo, patriam suam magno sui nominis honore

b) de *W-Botnia* p. 34. & 35.

a) Cf. hac de re HAD. *Rijm-Chrönika* part. post. pag. 343. seqq. & Diss. Cl. Dn. JON. ASKS de *Vma* p. 38.

b) Inter singula stratagemata, quae hosti a nostris struebantur, illud ad silyam *Kakama* maximum erat. Ibi rustici viam hieme, utrinque arbores caedendo, obsepiebant & claudebant; ipsi deinde ad utraque viae latera occulti jacebant. An. 1715 d. 15. Marr. quum Russi, ignorantes insidias positas, singuli equitando, ad hunc locum accederent; nostri haud amplius, ut antea, taciturni, sed constanter utrinque bombardas exploden-

honore defendebant. Hisce cladibus hostis tandem commotus, mense Jan. An. 1717 tanta multitudinæ advenit, ut non solum nostros, qui, illi ut resisterent, impares erant, fugaret; verum etjam immixti prorsus modo per has paroecias, usque ad pagum *Pajala*, dimidium mill. supra officinam *Kengis* situm, grassaretur. Tandem post aliquod temporis intervallum hæc loca reliquit hostis magna præda onustus, quem nunquam postea hostili animo adventantem, utinam in perpetuum! Torna vidit. Detrimenta, quæ, inundationes vernæ & quæ sunt reliqua, nostris inferunt, plane omitto.

§. XIV.

Quum hæc nostra qualiscunque descriptio molem opinione majorem dudum nacta sit, vela hæc complicare, & portum subire cogimur, haud diffidentes multa memoratu dignissima omissa esse, utpote, *ritus nostrorum nuptiales, modos piscandi*, plurima quæ ad *Historiam naturalem* pertinent, &c. Ceterum ejus ponderis cuncta sunt, ut peculiarem, si rite describerentur, poscerent tractatum. Imprimis arrisit nobis *solis inoccidui* penitior consideratio; sed nec nostri est propositi Astronomum agere. Supplices igitur precamur, velit Sol ab æterno inocciduus Deus T. O. M. nos ad ultimam Thulen & Zonam

das, hostem in medio constitutum infestabant. Muscovita ante se viam clausam, ad latera profundissimas nives, a tergo viam angustam videns, quo se verteret, nesciebat. Retrovertendo demum, licet magnis periculis subiectus, (quippe rustici in soleis ligneis utrinque in silvis cursitantes jaculandum persequerentur) sibi consuluit. Et sic nostri magna certe elade & optima præda facta, omnes incolumes hinc discesserunt.

Zonam frigidam degentes, gratiae suae radiis illuminare atque refocillare, ne aspero quodam animi frigore congelemus, quin potius radiis misericordiae summae calescamus. Nam TE PRAESENTE CALEMVS; sed TE ABSENTE FRIGEMVS.

Fervida dum molles solis praesentia terras

Deserit, & propius lumina grata negat;

Tunc glacialis hiems aquilonibus asperat undas,

Et coit adstricto mobilis unda gelu.

Est eadem fors nostra, Deus. Si lumina condis,

Subtrahis & radios caelitus usque tuos;

More rigentis aquae tunc pectora frigore torpent,

Et saxo quovis asperiora rigent a).

Tibi Trinuni, cui soli semper fit honor & gloria;

serviat ultima Thule b).

a) Ex *Symb. Christ.* PHIL. p. 74.

b) VIRG. *Georg.* lib. I. v. 30.

COROLLARIA.

§. I. Quaestioni, *An dentur actiones humanae indifferentes?* subscribimus, sed certo respectu.

§. Fons & radix Juris Naturae non ultimo in voluntate, sed radicaliter in justitia & sanctitate divina residet.

§. III. Omnis causa est principium, sed non contra.

§. IV. Praescientia Dei non infert rebus aliquam necessitatem.

NB. Auctor Dissert. de *Urbe VMA*, heic indicare voluit, Mag. ABR. LIDEN. VM, qui pag. 38. per errorem ex relatione aliorum commissum, W-Gothus audit, non solum modo Stockholmiac natum fuisse, sed etiam, an. 1705. d. 24. Febr. nomen suum Albo Nationis Stockh, dedisse,

